

Ida Gerhardt

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1968

Ida Gardina Margaretha Gerhardt (1905-1997) was dichteres en classica. Tijdens haar middelbareschooltijd op het Erasmiaans Gymnasium kreeg ze onder meer les van de dichter J.H. Leopold, die haar en haar klasgenote en latere levenspartner Marie van der Zeyde inspireerde tot de liefde voor klassieke letteren, filosofie en poëzie. Ze vertaalde literatuur uit het Latijn en het Hebreeuws, waaronder de psalmvertaling uit 1972 die drie jaar later ook werd opgenomen in de Willibrordvertaling. Ze promoveerde op haar vertaling van het leerdicht De Rerum Natura van Lucretius. Ze werd meermaals bekroond, onder meer met de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs voor Het veerhuis (1945) en driemaal met de Poëzieprijs van de gemeente Amsterdam: voor Het levend monogram (1956), De hovenier (1962) en De ravenveer (1971). In 1979 ontving ze voor haar gehele oeuvre de P.C. Hooftprijs. Ze werkte als docent aan het Stedelijk Gymnasium in Groningen en het Gemeentelijk Lyceum in Kampen en werd in 1951 uitgenodigd om haar manier van lesgeven ook toe te passen op de befaamde Werkplaats Kindergemeenschap van Kees Boeke, waar ze een gymnasiumafdeling ging leiden. Ook haar zuster Truus (1899-1960) ontwikkelde zich tot dichter. VertaalVerhaal dankt Mieke Koenen voor haar hulp en Ad ten Bosch voor zijn toestemming dit dankwoord hier te mogen publiceren.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1968

In de eerste plaats wil ik het bestuur van het Prins Bernhard Fonds en de jury voor de Martinus Nijhoffprijs dank zeggen voor de onderscheiding, die mij is toegekend. Waarom ik er zo gelukkig mee ben, kan ik misschien het best tot uitdrukking brengen door een regel uit Bloems *Verzamelde Beschouwingen*. U vindt deze in het opstel dat de titel draagt 'Over het verlangen'. De woorden luiden: 'En eer, wat is dit anders dan de erkenning en de bevestiging, dat men van de mensheid en niet alleen van zichzelf is, of is geweest?' Woorden die mij nooit hebben verlaten, niet in kwade en niet in goede tijden en die ik dan hedenavond met vreugde uitspreken mag.

En nu zou ik uw gedachten graag wenden. En wel naar een vraag. Wat drijft ons eigenlijk als wij een tekst willen vertalen, onweerhoudbaar en vurig *willen* vertalen? En hierbij denk ik, als vertaler, niet zozeer aan tijdgenoten, als wel aan werk van hen, die reeds zijn heengegaan. Eeuwen scheiden ons, scheiden u en mij, van een Lucretius, een Vergilius, van de dichters der Psalmen. Toch kan, van gene zijde, hun stem zó dwingend spreken, zó dringend vragen, dat men niet alleen luisteren moet, maar – ten slotte – ook bevestigen wil, dát men heeft gehoord, dát men heeft verstaan. En dan gééft men die verre andere antwoord: en dat antwoord is een vertaling van zijn werk.

Ik denk aan Lucretius, de grote dichter van *De Rerum Natura*, die zichzelf de bijkans ondoenlijke taak heeft gesteld het Griekse atomisme te verhelderen, te vertalen ('inlustrare', zo zegt hij het) in Latijnse verzen. Hoor hoe bijna bevend schuchter hij zich richt tot degene aan wie zijn werk is opgedragen en van wie geen sterveling weet, of hij dit hoge geschenk ook waardig is geweest.

'Wel ben ik mij bewust dat der Grieken duistere vondsten moeilijk blijven om met het Latijnse vers te verhelderen, bovenal daar men veel met nieuwe woorden moet werken; ontoereikend is immers de taal en de stof ongewoon nog.

Toch – om uw adel is 't zoet, om de vreugde waarop ik durf hopen van een heerlijke vriendschap, elk werk tot het eind te volbrengen: en dit brengt mij ertoe in de heldere nachten te waken, zoekend met welke woorden en met welk vers ik uiteindelijk helder de kring van het licht in uw geest vermag te doen stralen, zo dat gij het verborgene kunt in zijn diepte doorschouwen.'

(I 136 e.v.)

Woorden vol van verlangen. Dat verlangen waarvan – en weer mag ik Bloem laten spreken – 'de twee gevoelens die wellicht de grootste in ons bestaan zijn, de begeerte naar liefde én naar eer, slechts verschijningen zijn'.

Staat de passage uit Lucretius, die voor mij een bijna onmiddellijke oproep is geweest, nog aan het begin van zijn werk – bij Vergilius was het het laatste boek van

de *Georgica*, het bijenboek, dat ik niet kon weerstaan. Het is of in die bijenwereld, vol reuken van tijm en honing, vol muziek van donker gonzen en ijlere tonen daarboven, elk aards verlangen is gesublimeerd. Men begeert, toevend bij deze verzen, eigenlijk niets méér dan er lang vredig mee alleen te blijven: vredig te midden van deze bloemengeuren en het heen en weer gaan van de kleine donkere werkers. Ik weet niet of u zo'n dappere honingbij wel eens van dichtbij hebt gezien. De jongeren dragen een fonkelende wapenrusting, een stralend kuras; metaalglans ligt over hun vleugels. Maar prachtiger, imponerender, vind ik de deerlijk afgevlagen, de deerlijk versleten bijen, wie nog maar een kleine spanne tijds is toegemeten: want een bijenleven duurt maar kort. Hoe gehavend ook – de vleugels wel het meest – zij brengen hun druppel honing over. Zó staat het in de *Georgica*:

‘Soms, op hun tochten, schuren ze aan harde stenen de vleugels stuk – soms zelfs bezwijken ze aan hun lasten, zó trekt de bloem hen en de trots op 't honing winnen.’

Verzen waarvan men, met Nijhoff, kan zeggen: ‘Lees maar, er staat niet wat er staat’; want zij hebben, om het eveneens paradoxaal uit te drukken, een dimensie méér dan hun dimensie. Zou Nijhoff de *Georgica*, met name het bijenboek, hebben gekend? Zou hij aan deze regels hebben gedacht, toen hij het vers schreef, dat de essentie der poëzie zelve schijnt te bevatten: ‘Het lied der dwaze bijen’? Ook hier de twee motieven – het honingwinnen en het bezwijken – maar getransponeerd, en in die ontstijgend ijle toon, die men bij bijen een heel, heel enkele keer beluisteren kan. Deze blijft onverminderd aanhouden vanaf de inzet:

‘Een geur van hooger honing
verbitterde de bloemen,
een geur van hooger honing
verdreef ons uit de woning.’

tot in de laatste regels, die al van gene zijde komen:

‘Het sneeuwt, wij zijn gestorven,
het sneeuwt tussen de korven.’

‘Het sneeuwt tussen de korven.’ Ik ken geen woorden ter wereld waarin wie ontvielen én wie achterbleven zuiverder worden geëerd.

Hoe graag had ik met Nijhoff eens over de psalmen gesproken; wij hebben een fraaie berijming van zeven psalmen van zijn hand. Wat mij tot de vertaling van de psalmen heeft gedreven, ligt weerspiegeld in een klein voorval. Jaren geleden trad, vóór de les, een intelligente leerling op mij toe en sprak, met die originele en lucide radicaliteit, die de beste adepten van Kees Boeke altijd eigen bleef: ‘Ida, ik heb gisteren in de psalmen zitten lezen. En ik vond de taal zó lelijk, dat ik dacht: in het

Hebreeuws is het vast prachtig.’ Een zinvolle paradox, die mij sedert bijbleef. En thans zijn wij, Marie van der Zeyde en ik, met de vertaling bezig.

Ik kan wel zeggen, waaraan de psalmvertaling, die ik in de Hervormde Kerk, waartoe ik behoor, van de kansel hoor lezen, mij doet denken. Aan een van die sombere, zwarte, verrafelde landschappen, die men in Holland te zien kan krijgen in de maand januari, wanneer het harde, blinkende ijs er niet meer is, maar de volle dooi nog niet is ingetreden. De rivier is bedekt met een vale, oneffen ijsskorst, vol grauwe scheuren en zwarte spleten. Levend, helder water moet daaronder zijn, maar men staat huiverend in de doordringende kou en voelt zich moedeloos en verloren.

Dát is de ontluisterende werking van een taal, die geen ritme heeft en geen idioom, en die daarvan, van het begin af, verstoken móét zijn: want nooit of nimmer kan poëzie worden vertaald door een commissie. Ik wil u, ter illustratie, enkele verzen (vers 5 e.v.) uit psalm 102 voorlezen, in de vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap. Hierbij hoop ik van harte dat u niet – individueel of collectief – van slag raakt door de vreemdsoortige causaliteit.

‘Mijn hart is verzengd en verdord als gras
want ik vergat mijn brood te eten.
Vanwege mijn luide zuchten
kleeft mijn gebeente aan mijn vlees:
Ik ben gelijk aan een pelikaan in de woestijn.’

Door hoeveel stadia van verwarring moet het zijn heengegaan, eer deze treurige onzin, die men nog steeds in de mond neemt, kon worden neergeschreven? En dat is dan één voorbeeld uit zeer vele. En nu weet ik wel, dat men aan wartaal gehecht kan zijn, met die blinde en koppige voorkeur voor het volstrekt onbegrijpelijke en zinloze. Een gehechtheid quia absurdum. Maar laten wij, als volwassen mensen, het iene-miene-mutte ontgroeid, beseffen dat het handhaven van een onhoudbaar uitgangspunt – met alle ravage die er het gevolg van is – nimmer ad maiorem Dei gloriam kan zijn.

Onze bedoeling met een nieuwe vertaling uit het Hebreeuws is, om onder een aantal lagen van verwarring vandaan (soms zijn het er in bestaande vertalingen wel vier over elkaar), de oorspronkelijke psalmen te laten zien. Dit gebiedt striktheid van vertalen; deze houdt tevens eerbied voor de eigen taal in. Onze hoop is, dat wat er dan te voorschijn kán komen, tot de gelovige én de buitenkerkelijke zal spreken. Beiden toch zijn gebaat met wat de *psalmdichter* heeft gezegd: de waarheid is altijd goed genoeg. En de rijkdom van de Hebreeuwse tekst is groot genoeg! Om verwarring te voorkomen: onze vertaling is bedoeld als *bijbelvertaling*, primair voor de kerkganger. Wij zijn er óók op gericht dat de tekst, zoals een zeer oude traditie bij de psalmen dat wil, responsorisch kan worden gelezen. Mogelijk zelfs kunnen deze teksten, zoals ze zijn, op muziek gezet en gezongen. Een *psalmberijming* is ons werk niet. Het is evenmin mijn werk het leed van de bestaande verwarringen te gaan bedekken met een psalmbewerking van eigen hand. Het is mij reeds verweten dat ik

dit niet wilde. Maar ik zou mij wel schamen.

Ten slotte: iets over mijn medewerkster te zeggen laat ik, ook na zo veel jaren, liever aan de dichter Leopold over: wij waren beiden leerlingen van hem. Leopold placht soms, niet opzettelijk en niet bij vergissing, maar omdat dit hem zo inviel, onze achternamen lichtelijk te wijzigen. En ik hoor het hem nóg zeggen, terwijl hij onze Plato-vertalingen teruggaf en enkelen reeds met hun mooie cijfer zaten te prijken. ‘En nu Maria, Maria van Terzijde. *Ik* zou aan haar vertaling niets kunnen verbeteren. Zij bloeit ook maar liever in het verborgen.’

In dit korte moment werd ons, merendeels begaafde maar van zelfkritiek verstoken kinderen, iets duidelijk. Niet alleen, met een soort van schok, ten aanzien van onze medeleerlinge, maar ook ten aanzien van de *werkelijke* verhoudingen des levens. Dit was de Leopold van het Soefische kwatrijn:

Des harten deemoed is des wijzen glans
en simpelheid is overdaad bijkans;
zet u niet neder aan het bovineinde,
de lichtste schaal gaat hoog van de balans.

Geen leerling van Leopold kan de Martinus Nijhoffprijs in ontvangst nemen, zonder er wederom aan herinnerd te worden dat hem, onze grootste dichter, tijdens zijn leven nooit één officiële erkenning gewerd. Meer dan ooit besef ik dit deze avond, waarop ik mijn dank mocht uitspreken dat men aandacht heeft gehad voor mijn werk.